

KULTURNÍ OBRAT V KONCEPTUALIZACI
A VÝZKUMU SOCIÁLNÍCH NEROVNOSTÍ:
OD ROZDĚLOVÁNÍ K UZNÁNÍ¹

Jadwiga Šanderová

**The Cultural Turn in the Conceptualization and Research
of Social Inequalities: From Distribution to Recognition**

Abstract

This article concentrates on critical responses to the so-called cultural turn in the conceptualization and research of social inequalities, in which we can, inter alia, discern a shift of interest from the problem of distribution to the problem of recognition. In this context, the dispute about the justice of distribution and recognition, led by Fraser and Honneth, is discussed. From the sociological point of view Fraser put forward an analogy of an unsuccessful Lenski's attempt at synthesis of consensualist and conflictualist accounts of social order, whereas Honneth's conception resonated with the consensualist account of order, characterized by explicit emphasis on norms and normative consensus. The author of this article suggests that the resolution of this dispute about justice (or inequality) may be indicated in Lockwood's conception of the incongruence of the status and class order, which is, as is argued, closer to Honneth's approach to the problem. Lockwood's conception is extended here

¹ Stať vznikla v souvislosti s řešením dvou výzkumných úkolů, a to výzkumného záměru MSM0021620841 *Rozvoj české společnosti v EU: výzvy a rizika* a projektu *Reprodukce sociálních nerovností v podmínkách politiky rovnosti* podporovaného grantem MPSV č. 1J 063/05–DP2. Použity jsou vybrané pasáže ze statí [Šanderová, Šmídová 2006], [Šanderová 2007a] a [Šanderová 2007b].

and employed in the argument, in which the author demonstrates that behind the increasing number of the so-called “inadaptable” individuals within the societies of the EuroAmerican cultural area, which is endangering the integration of society, we can trace the attempt of the majority to sustain its privileged position through narrowing the definition of performance applicable at the labour market. The author thus, following Honneth’s argument, comes to the conclusion that the threat to the integrity of contemporary society is to be thought of in terms of recognition and regards the cultural turn in the research of social inequalities in this context as valuable.

Úvod

V posledních patnácti letech se v oblasti zkoumání sociálních nerovností objevuje stále více prací, pro něž je typický odklon od strukturalistických výkladů k interakcionistickým a konstruktivistickým, přesun důrazu z ekonomické dimenze na kulturní a spolu s tím od kvantitativních metod ke kvalitativním.² Devine a Savage [2005] v této souvislosti hovoří s odkazem na Chaney [1994], Abbott [2001] o kulturním obratu ve výzkumu sociálních nerovností, zejména sociální stratifikace.³ Mají tím na mysli sílící důraz na kulturní dimenzi ekonomických a sociálních procesů. Doteďná téměř výlučná orientace na ekonomicko-politický rozměr sociální stratifikace, tj. na problém přerozdělování, je doplňován a některými autory de facto vytěsňován problémem uznání. „Kulturní obrat“ na poli sociologického výzkumu sociálních nerovností je především snahou věnovat více pozornosti než dříve problému uznání. Tento obrat, jak na to pou-

² Takto jsou sociální nerovnosti již delší dobu zkoumány v rámci sociální psychologie [Knotterus, Greenstein 1981].

³ Podobně [Bottero a Irwin 2003] s odkazem na [Clarke 2002] a [Roseneil 1995].

kazuje například Honneth [Fraser, Honneth 2004: 151–163], nepochybně úzce souvisí s rozmachem sociálních hnutí, jejichž protagonisté kladou důraz spíše na nemateriální než materiální hodnoty, a problém nerovností vidí spíše v morálním uznání (tedy ve sféře kultury) než v přerozdělování (tedy v ekonomické a politické sféře). Za průkopníky tohoto názoru lze považovat autory, jejichž předmětem zájmu jsou sociální hnutí a kteří svůj zájem zaměřili k sociokulturnímu zázemí protagonistů těchto hnutí – životní styl, osobní identitu, hodnoty a normativní změnu (nejcitovanější jsou Inglehart, Melucci, Touraine, Laclau a Mofe a Offe).⁴

Důraz na uznání vede řadu autorů k požadavku zkoumat sociální nerovnosti bez ohledu na jejich zdroj a formy (třídní, rodové, etnické, věkové a další). Tito autoři zdůrazňují, že zájem je třeba orientovat na procesy konstrukce hranic (např. [Lamont 1994], [Anthias 1998], [Bottero a Irvin 2003], [Payne 2000]) a na procesy vzniku a reprodukce nerovností a uplatňovat relační přístup (např. [Tilly 1998], [Schwalbe a kol. 2000], [Jenkins 2000], [Bottero a Irvin 2003]). V reakci na tvrzení, že místo socioekonomických nerovností začínají zaujímat nerovnosti sociokulturní (symbolické) [Beck 2004; orig 1986] a že „třídy jsou mrtvy“, neboť ve vyspělých společnostech nenalzáme nic, co bychom mohli považovat za třídní vědomí [Pakulski a Waters 1996], obrátila řada zastánců existence tříd svoji pozornost k problému kolektivní identity.⁵ Neztotožňují se totiž s diagnózou současné společnosti jakožto společnosti totálně individualizované, kde identita přestává být pevným ukotvením ve společné kultuře určité skupiny a stává se pluralitní, fluidní a reflexivní. Snaží se ukázat, že třída dnes sice není identitou ve smyslu explicitní sebeidentifikace a otevřeně zastávaných určitých hodnot, je však implicitně přítomna v sociálních vztazích (viz např. [Hall et als. 1997], [Sommers a Gibson 1998] [Crompton et als. 2000], [Devine et als. 2004]). Další autoři vidí cíl výzkumu sociálních

⁴ Blíže viz [Gruski a Sørensen 1998].

⁵ Identitu dokonce někteří autoři považují za klíčový pojem soudobé sociologie (např. [Cerulo 1997]).

nerovností v identifikaci generických procesů a sociálních praktik budování symbolických hranic ([Schwalbe a kol. 2000], [Lamont 1994 a 2000]). Kultura v této souvislosti není považována za jednu ze sfér života společnosti, ale za důležitého zprostředkovatele mezi sférou ekonomickou a politickou, jenž dává materiálním a politickým vztahům konkrétní podobu a význam (explicitně [Bottero a Irwin 2004]). Součástí tohoto trendu, který můžeme jakožto masivnější pozorovat od začátku devadesátých let minulého století, je tedy snaha chápat nerovnost jako takovou, jako specifický fenomén, tj. jako tzv. kategoriální nerovnost⁶ bez ohledu na konkrétní kategorizaci, která stojí v jejím pozadí. Řada autorů hledá mechanismy, jimiž se tyto nerovnosti reprodukují, tj. společné mechanismy reprodukce nerovností tříd, rodu, etnik atd.

Je však třeba zdůraznit, že jde pouze o trend a nikoli o všeobecně sdílený přístup. Někteří autoři proti takovému pojetí hlasitě protestují a zdůrazňují, že je zjednodušující a že v jeho důsledku se ze zorného pole výzkumu (ale i politiky) začínají vytrácet sociálně ekonomické (třídní) nerovnosti. Příkladem kritiky tohoto typu jsou práce Nancy Fraserové, která v reakci na zmíněný trend rozpracovala koncepci perspektivního dualismu, v jejímž rámci – s odkazem na Webera – rozlišuje třídní a statusové struktury společnosti. Nespravedlnost sociálního postavení různých sociálních uskupení má v jejím pojetí jak ekonomický (tedy třídní), tak kulturní (tedy statusový) aspekt. Některé skupiny lidí jsou znevýhodněny spíše ekonomicky, zatímco jiné spíše statusově. Z hlediska strukturního ukotvení je lze teoreticky uspořádat na pomyslném kontinuu od těch, kde zneuznání je pokračováním ekonomického znevýhodnění, tj. nespravedlivého rozdělování (příkladem jsou třídy v marxistickém pojetí) k těm, kde zneuznání pokračuje v ekonomickém znevýhodnění (příkladem je postavení homosexuálů). Mezi nimi se pak nacházejí hybridní (bivalentní) kategorie, jejichž nespravedlivé po-

⁶ Klasikem tohoto pojetí je však jistě Allport [2004, 1954], jenž je však zřejmě zcela zapomenut; nenalezla jsem žádnou práci posledních deseti let, jejíž autor by na Allporta odkazoval.

stavení je ukotveno v ekonomické struktuře i ve statusovém uspořádání, přičemž „obě nespravedlnosti jsou primární a stejně původní“ [Fraserová, Honneth 2003: 39]. Příkladem takové hybridní kategorie je rod.

Třída je výrazem institucionalizace ekonomických mechanismů, jimiž jsou některým členům společnosti systematicky upírány „prostředky a příležitosti, které potřebují, aby mohli spolu s druhými rovnoprávně participovat na životě společnosti“ [c.d.: 81]. Status je výrazem institucionalizace kulturních hodnotových vzorců, které některým aktérům trvale odpírají uznání, jež potřebují, aby mohli jakožto rovnoprávní partneři plně participovat na společenské interakci. Třída i status produkují nespravedlivé hierarchie omezující možnost účastnit se veřejné diskuse o uspořádání společnosti, tzv. participační paritu, která je třídně podvázána nedostatkem prostředků a statusově podkopává plnohodnotné partnerství v diskusi. „Obecně řečeno: paradigmatická statusová nespravedlnost je tedy zneuznáním, které však *může* provázet nerovnoměrné rozdělování, kdežto podstatou třídní nespravedlnosti je nerovnoměrné rozdělování, které zase *může* být doprovázeno zneuznáním“ [tamtéž, italka v originále]. Přílišný důraz na statusovou dimenzi ignoruje fakt, že některé nerovnosti jsou ukotveny především ekonomicky. Fraserová však zároveň zdůrazňuje, že třída a status představují formy podřízení, které lze odlišit pouze analyticky.

Na Fraserovou do jisté míry navazuje britský sociolog Andrew Sayer, který je toho názoru, že zatímco nerovnosti, v jejichž pozadí stojí rod, etnikum, věk apod. jsou primárně nerovnostmi kulturními (nerovnostmi uznání), třídní nerovnosti nikoli. Specifičnosti třídních nerovností věnoval nedávno publikovanu práci „The Moral Significance of Class“, která je především rozsáhlou kritikou konceptualizace a výzkumu třídních nerovností P. Bourdieu. Sayer také rozvádí koncept morálních hranic Michèle Lamonte [1994]. V této souvislosti tvrdí, že distribuce v kapitalismu s uznáním v zásadě nijak výrazně nesouvisí a zdůrazňuje, že nedostatek zdrojů je „sám o sobě zdrojem strádání nezávisle na tom, nakolik

souvisí s nedostatkem uznání“ [Sayer 2005: 67]. Odkazuje též na Dianu Coole zdůrazňující, že třídy představují určitý typ strukturní nerovnosti, která není produkována kulturně. U tříd nejde primárně o legitimní uznání a zejména „není potřeba je denaturalizovat (jako například rod), protože každý souhlasí s tím, že jsou konvenční“ [Coole 1996, dle Sayer 2005: 68]. Sociálně ekonomické nerovnosti (Sayer, podobně jako Fraserová, hovoří o třídách) podle jeho přesvědčení mají zcela jiné zdroje a povahu než symbolické (kulturní) nerovnosti, které lze vysvětlit nedůvěrou, strachem atd., zatímco třídy nikoliv. Předpokladem reprodukce etnických a rodových nerovností je rasismus a sexismus, předpokladem reprodukce tříd je něco jiného než „třídismus“ (classism). Jinými slovy, když muži a ženy přestanou respektovat normy rodu, rodové nerovnosti vyvanou, ale „třídní pozice se budou reprodukovat i v prostředí absence symbolické dominance a nepřátelství mezi třídami, a to dokonce i v prostředí absence třídního vědomí“ [Sayer 2005: 68].

Je samozřejmě třeba souhlasit s Fraserovou, že uznání a rozdělování lze od sebe oddělovat jen analyticky. Není pochyb o tom, že socioekonomické nerovnosti se zcela zásadně liší od symbolických, a to minimálně v tom, že v jejich pozadí stojí dělba práce. Nicméně, ani Fraserová ani Sayer nepopírají, že třídní nerovnosti mají svůj aspekt uznání. Obavy, že uznání bude povýšeno na vše vysvětlující princip a problému rozdělování přestane být věnována zasloužená pozornost, pravděpodobně souvisí s poststrukturalistickou kritikou výzkumu třídních nerovností, jež orientovala pozornost mnoha sociologů k mikrorovině interakcí, v níž je uznání přinejmenším nápadnější než rozdělování. V pozadí trendu zkoumat kategoriální nerovnosti jako takové (bez ohledu na jejich zdroj) však podle mého soudu nestojí snaha ukázat, že všechny nerovnosti jsou v zásadě stejné a všechny mají jen kulturní zdroje, ale spíše to, že všechny nerovnosti mají vedle svých specifik i něco společného. Zmíněný trend zmuže být dle mého názoru jedním z kroků k hlubšímu porozumění nerovnostem v konkrétní

společnosti. Bude-li jasnější, co mají nerovnosti různého druhu společného, lépe se vyjeví, čím je která v daném kontextu specifická.

V této souvislosti mne zaujal spor Nancy Fraserové s Axelem Honnethem týkající se spravedlnosti⁷ (a potažmo politiky) rozdělování a uznání. Tento primárně filosofický spor má řadu nejen prakticko politických, ale též sociologických aspektů. Stojí zde proti sobě dvě filosofické koncepce problému spravedlnosti a jeho politického řešení, které podle mého názoru silně rezonují s dvěma základními proudy sociologického uvažování o sociálním řádu, s tzv. konsensualismem (kladoucím důraz na normativní aspekt řádu) a s konfliktualisem (kladoucím důraz na mocenský aspekt řádu). Ačkoli se oba autoři zabývají sociálními konflikty a oba hledají universální princip spravedlivé společnosti, postupují podobně jako někteří sociologové, kteří hledají řešení jednoho ze základních teoretických dualismů [Fay 2002] či dilemat [Giddens 1999], a to, zda v pozadí sociálního řádu stojí spíše diferencované zájmy nebo sdílené normy a přesvědčení.

Fraserová, podobně jako před půl stoletím Lenski, hledá svého druhu syntézu, Honneth, podobně jako Durkheim a v návaznosti na něj Parsons, Davis a Moore a další představitelé hierarchického pojetí sociální stratifikace, klade jednoznačný důraz na normy. Určitý krok k řešení sporu o spravedlnost uznání a rozdělování, nabízí podle mého názoru Lockwoodova koncepce inkongruence statusového a třídního řádu, která mne vede k hypotéze, že v současných podmínkách by účinné politice přerozdělování

⁷ V polemice publikované ve sborníku „Přerozdělování nebo uznání?“ vedou spor o spravedlnost ve smyslu specifické struktury vztahů. V tomto smyslu je spravedlnost „zamýšlena jako naprostá povinnost, a tam, kde je takto chápána, se také uznává spravedlivé měřítko, které by navíc mělo být institucionalizováno jako moc, jež tuto spravedlnost prosazuje. Taková instituce je pak dokonce předmětem toužebného přání, je, potenciálně nebo reálně, třetím [vedle charakteristiky bytí určité osoby a způsobu našeho konání J. Š.] konstitutivním článkem struktury spravedlnosti“ [Fischer 1997: 55–56]. Za spravedlivou pak autoři považují dobře integrovanou společnost, tj., společnost, jež není zmítána destruktivními konflikty.

měla předcházet reálná změna uznání, což je spíše v souladu s morálním monismem A. Honnetha. Předpokládám také, že v pozadí zvětšujícího se počtu tzv. „nepřízpůsobivých“ osob, který ohrožuje integritu společnosti, mimo jiné stojí snaha „dvoutřetinové společnosti“ [Dahrendorf 1991] udržet své výhodné postavení zužováním definice výkonu uplatnitelného na trhu práce, v níž lze vidět snahu zvýhodněných udržet své postavení ve společnosti, které de facto vede k partikularizaci obecného principu rovnosti zacházení (equity).

Ve svém výkladu budu postupovat takto: Nejprve stručně shrnu jádro sporu Fraserové a Honnetha. V druhé části nastíním dynamickou teorii inkongruence statusu D. Lockwooda a ukáži její teoretickou spřízněnost s morálním monismem A. Honnetha. Na základě této koncepce, kterou rozšiřuji v části třetí, formuluji hypotézu o statusové inkongruenci současných tzv. vyspělých společností, v jejímž světle považuji kulturní obrat ve výzkumu sociální stratifikace (tj. zvýšený důraz na problém uznání) za smysluplný. V závěru shrnu, v čem vidím přínos kulturního obratu v konceptualizaci a výzkumu sociálních nerovností a proč, ze sociologického hlediska považuji Honnethovu koncepci za životnější.

Spor Fraserové s Honnethem

Fraserová a Honneth vedou svůj spor na pomezí filosofických úvah a praktickopolitických doporučení, v základu však stojí problém praktický – hledání podmínek dobře integrované společnosti, jež není zmítána destruktivními konflikty. Oba sledují stejný cíl, nalézají však různé předpoklady jeho dosažení. Jak jsem uvedla v úvodu je perspektivní dualismus Fraserové reakcí na zmíněný obrat v teorii i politice od přerozdělování k uznání, jenž ji vede k obavám, že problému rozdělování přestane být věnována zasloužená pozornost. Oproti tomu Honneth je jednoznačným zastáncem politiky uznání, což Fraserová považuje za zavádějící morální monismus hrozící tím, že problém přerozdělování bude zcela zastíněn problémem uznání.

Perspektivní dualismus Fraserové připomíná koncepci vícerozměrného statusu, jímž se snažil překlenout konfliktualistický a konsenzuální pohled na sociální stratifikaci G. Lenski [1966], který se inspiroval Weberem v podobném směru jako Fraserová. Lenski předložil koncepci vícedimenzionálního statusu individuí, Fraserová předkládá do jisté míry podobnou koncepci dvoudimenzionálního strukturního ukotvení sociálních skupin. Lenski zjišťuje empirické umístění individuí v jednotlivých hierarchiích – někteří jsou ve všech hierarchiích umístěni zhruba stejně, jiní, a ti představují potenciální hrozbu řádu, jsou v některých z nich umístěni výše a v dalších níže. Fraserovou zajímá spíše, která ze dvou základních hierarchií je pro postavení skupiny významnější. Některé skupiny jsou ve společnosti znevýhodněny spíše materiálně, jiné spíše z hlediska uznání, ostatní z obou hledisek „stejně primárně a stejně původně“. Odtud Fraserová vyvozuje, že společnost je zmítána dvěma typy odlišných skupinových zájmů (přerozdělování nebo uznání), přičemž dnes se věnuje daleko více pozornosti těm, v jejichž zájmu je změnit řád uznání, což je dle jejího názoru znepokojivé, protože integraci společnosti daleko více ohrožuje nespravedlnost rozdělování, což ovšem dále nezdůvodňuje. V této souvislosti také zdůrazňuje, že všechny „reálně existující formy podřízení prakticky mohou být hodnoceny jako dvoudimenzionální“, přičemž v každém případě „musí být empiricky určen přesný vztah ekonomického znevýhodnění a statusového podřízení“ [c.d.: 48]. Bohužel však ani nenaznačuje, jak empiricky zjistit vzájemný poměr těchto dvou dimenzí. Osobně se domnívám, že pokud by něco takového bylo možné, bylo by to velmi obtížné a získané údaje by vždy byly diskutabilní.

Honneth vidí sociální konflikty prizmatem uznání, které má v jeho pojetí jednak aspekt individuální a jednak sociální. Ve výkladu individuální roviny uznání vychází z meadovsky laděné koncepce osobnosti, jež se utváří v interakci s významnými i zobecněnými druhými. Z tohoto hlediska je „každý lidský subjekt elementárně odkázán na určitý kontext sociálních forem styku, které se řídí normativními principy vzájemného uznání“.

Lidé ve svých normativních očekáváních vůči ostatním usilují o to, aby se jejich schopnostem dostalo od druhých sociálního uznání, jehož předpokladem je existence normativních principů vzájemného uznání. Pokud takové principy chybí, individuuum zakouší ponížení (zneuznání), což má negativní vliv na jeho identitu. Z tohoto hlediska je společnost spravedlivá (tj. dobře integrovaná, protože legitimní) do té míry, nakolik „je schopna zaručit na různých rovinách spolehlivé vztahy vzájemného uznání“, které je předpokladem individuální seberealizace [c.d.: 224 –225]. Sociální aspekt uznání je třeba hledat v rovině integrace společnosti, tj. v tom, nakolik jsou do ní všichni zahrnuti prostřednictvím normativních struktur uznání. Legitimní (integrovaná) je společnost, pokud „všem“ zaručuje spolehlivé vztahy vzájemného uznání.

Východiskem úvah o integrované společnosti proto musí být dle Honnetha institucionalizované principy uznání, které mají legitimizační účinnost. Pozornost je však také třeba zaměřit na morální zkušenosti – pocity zklamání a nespravedlnosti. V pozadí sporů o přerozdělování stojí pocit zneuznání činností vymykajících se etablovaným hodnotícím vzorům. Nedostatek uznání se zneuznání pokoušejí zpochybnit snahou symbolicky prezentovat určitou činnost v novém světle, v novém hodnotovém horizontu tak, aby se ukázalo, že institucionalizovaný hodnotový systém je jednostranný nebo restriktivní, takže etablovaný řád není na základě svých vlastních principů legitimní. Skutečným sociálním konfliktem dezintegrujícím společnost se taková snaha stává, jakmile dostatečně velký počet dotčených vzájemně sladí své snahy s cílem přesvědčit veřejnost o tom, že jejich případ je příkladem obecného nedostatku v existujícím řádu. Boj o přerozdělování je tedy bojem o přehodnocení činností. „Každá sociální integrace společností je odkázána na stanovení formy vzájemného uznání, k jejichž nedostatečným a deficitům se stále znovu vážou pocity zneuznání, které mohou být pokládány za motor společenských změn“ [c.d. 305]. Teoretický přístup odpovídající problémům, které v současném kapitalismu vznikají, musí podle Honnetha vycházet z institucio-

nalizovaných principů uznání, které mají legitimizační účinnost. Ukazuje také, že politika identity (uznání) zdaleka není novým fenoménem (příkladem jsou dvě stě let staré kořeny ženského hnutí, zakládání komunit na počátku 19.století, evropské nacionalismy 19. století, boj Afroameričanů proti otroctví).

Honneth se dále zamýšlí nad legitimizačními principy uznání v kapitalistické společnosti a ukazuje, že v pozadí přerozdělování zde stojí individualistický princip výkonu. Uznává se tedy jen výkon, a navíc ve zcela konkrétní podobě, v podobě povolání. Hodnocení výkonu však nezávisí na konkrétním obsahu práce, ale je kulturně ukotveno. Sociální vymezení různých povolání – a vlastně i podobě sociální dělby práce jako takové – je výsledkem kulturních hodnocení specifických výkonnostních schopností; tato okolnost se dnes zvláště zřetelně projevuje v tom, že sociální konstrukce pracovních okruhů činností je zcela určena předsudky. To co motivuje individua nebo skupiny ke zpochybnění sociálního řádu a k tomu, aby proti němu bojovali, je „přesvědčení, že principy uznání, které jsou pokládány za legitimní, jsou z hlediska jejich vlastního stavu nebo jejich specifík používány nesprávně a nedostatečně“. Takový pocit zneuznání ústí v přesvědčení, že legitimní princip uznání neodráží jejich specifické dispozice, což je základním motivem všech sociálních bojů [c.d.: 205].

Problém rozdělování je v Honnethově pojetí v zásadě řešitelný v rámci spravedlnosti a politiky uznání. V jiné práci [1996] pak nastiňuje čistě teoretickou koncepci spravedlivé společnosti (hovoří o posttradiční pospolitosti), v níž si všichni lidé na základě společně sdílených hodnot a cílů vzájemně váží jeden druhého. Honneth se zcela v duchu kritické teorie, k níž se stejně jako Fraserová hlásí, zabývá spíše konfliktem než konsensem. Rozlišuje dva základní modely sociálního konfliktu. Vedle utilitaristického, který vychází z kolektivních zájmů, ať už materiální či kulturní (symbolické) povahy, v němž jde o vzácné zdroje, je to model, který vysvětluje sociální konflikt kolektivní morální zkušeností nespravedlivého zacházení, která ústí v boj o uznání. Tyto dva modely Honneth nepovažuje

za vzájemně se vylučující alternativy. Zda sociální konflikt sleduje logiku zájmů či logiku formování morální reakce je vždy empirická otázka. Nicméně, model boje o uznání v jeho pojetí rozšiřuje model boje o vzácné zdroje (je tedy obecnější). Sociální konflikt je tudíž teoreticky řešitelný, protože v něm v poslední instanci nejde o uspokojování nesmiřitelných zájmů, ale o vzájemné uznání, přičemž si lze představit universální princip či moralitu úplnosti intersubjektivních podmínek individuální seberealizace, takže všechny subjekty jsou uznávány jakožto autonomní a individualizované, rovné a unikátní osoby (hovoří o posttradiční formě etického života) [Honneth 1995: 160–179].

Souhlasím s Fraserovou v tom, že považovat nerovnost v rozdělování za přímý důsledek v uznání lze jen v teoretické rovině, tj. za předpokladu statické a institucionálně monolitické společnosti. V realitě současné komplexní společnosti je bezesporu nutné vést v patrnosti oba aspekty spravedlnosti a tudíž i nerovnosti. Je-li v centru naše ho zájmu integrace společnosti, je třeba se zaměřit především na dynamiku jejich vzájemného vztahu. Koncepce Fraserové je však statická a pro praktické úvahy o prevenci hrozící dezintegrace v zásadě nevyužitelná. Honnethovo, ze sociologického pohledu Durkheimovské, řešení duality konsensu a konfliktu mi připomíná Lockwoodovy úvahy o podmínkách dobře integrované (solidární) společnosti, jež předkládá v rámci detailní analýzy konfliktualistických a konsenuálních teorií sociální stratifikace [Lockwood 1992]. Lockwood v této souvislosti formuloval teorii kongruence statusového a třídního řádu, kterou explicitně postavil proti Lenskiho konceptu krystalizace statusu [c.d.: 115–120] a která je podle mého názoru – vzdor terminologii připomínající koncepci perspektivního dualismu – bližší Honnethově mravnímu monismu.

Lockwoodova teorie statusové inkongruence

Lockwood [c.d.: 69–128], podobně jako Honneth, považuje za nástroj regulace aspirací lidí institucionalizovaný racionální statusový řád, který

vzniká ve formálním a veřejném kontextu. Tento řád vymezuje legitimní předpoklady hierarchického uspořádání vrstev lidí a v poslední instanci určuje, jaký typ srovnávání různých skupin lidí je legitimní⁸. Řád je sice odvozen od nejvyšších hodnot a víry (které nemusí být nutně náboženského původu), vychází však z interskupinových (někdy i intersociálních) srovnávání. To tedy zároveň znamená, že omezuje rozsah legitimních intersubjektivních srovnání a tím posiluje sociální integraci. Není však v tomto směru vždy účinný. Problém je v tom, že hodnocení nezůstává v abstraktní rovině „dobrý versus špatný“, ale jsou s ním spojeny určité legitimní nároky na zdroje v podobě autority a bohatství a tudíž i určité legitimní újmy. Újmy jsou vždy bolestné, a to bez ohledu na to, nakolik ti, kdo jsou jim vystaveni, souhlasí s legitimizačními obecnými hodnotami. I v těch nejstabilnějších společnostech existují určité tlaky, jejichž cílem je zmírňování legitimizovaných újem, a to v podobě různých inovací (v mertonovském smyslu), které spolu s proměnami technicko-technologické infrastruktury hospodářské sféry vedou k rozvolňování vztahu mezi statusovým řádem legitimizovanými nerovnostmi a nerovnostmi reálnými. Zejména distribuce bohatství vždy žije vlastním životem, který nerespektuje legitimní aspirace kodifikované ve statusovém řádu.⁹ Legitimní standardy srovnávání nazývá Lockwood statusovým řádem a reálné nerovnosti materiálního postavení řádem třídním. Pojmů status a třída používá tedy poněkud netradičně: status ve smyslu legitimních kodifikovaných aspirací na zdroje (materiální statky a moc) a třída ve smyslu reálné distribuce zdrojů. Abych předešla nedorozuměním, k nimž by mohla Lockwoodova pojmová inovace vést, budu nadále hovořit o kodifikovaných a zaužívaných nerovnostech (vztazích)¹⁰.

⁸ V toto směru Lockwood explicitně navazuje na Durkheima.

⁹ Bezpodmínečné dodržování statusového řádu nelze očekávat ani od těch, jimž určuje legitimní aspirace na autoritu a materiální statky. Morálka vždy představuje určitý ideál, mezi nímž a realitou existuje napětí.

¹⁰ Honneth pracuje s pojmy institucionalizovaný hodnotový systém a etablovaný řád.

Lockwoodova konceptualizace, podobně jako Honnethova, klade důraz na vývoj vzájemného vztahu ekonomické a kulturní dimenze sociálních nerovností. Není však normativní a nepředpokládá tudíž nějaký žádoucí stav či teoretickou představu zániku sociálního konfliktu, ale spíše svého druhu cyklické opakování konfliktů a jejich nové a nové řešení. Stručně řečeno nerovnosti jsou v dané společnosti legitimní pokud, pokud zaužívané nerovnosti odpovídají kodifikovaným. Legitimita začíná být zpochybňována, jakmile se nová moc, která vzniká zpravidla v ekonomické sféře, začne vymykat kodifikovaným nerovnostem, což představuje zdroj vnitřního napětí a potenciálních konfliktů. Nositelé nové moci prahnou po tom, aby jejich reálné postavení bylo považováno za oprávněné, tj. aby bylo legitimizováno kodifikovanými nerovnostmi. Ačkoli součástí kodifikovaného řádu jsou mechanismy transformující spontánní změny v distribuci zdrojů do legitimních aspirací (například institucionalizovaná mobilita), jsou někdy změny v zaužívaných nerovnostech tak náhlé a rozsáhlé, že se s nimi tyto mechanismy nevyrovnají. V takovém případě se rozbíhá proces, který Lockwood, s výpůjčkou od Durkheima, nazývá deklasifikací. Aspirace nositelů nové moci se zvyšují, jsou však zablokovány kodifikovanými nerovnostmi. Jakmile se aspirační deprivace tohoto typu stává hromadným jevem, je stále více zpochybňováno kodifikované hierarchické uspořádání včetně institucí, jež je podporují, a někdy i hodnot, které je legitimizují. Na druhé straně ti, jejichž postavení odpovídá kodifikovanému řádu, usilují o vrácení zaužívaných vztahů a distribuce odměn do stavu odpovídajícího legitimním aspiracím. Stádium deklasifikace tedy představuje anomickou společnost zmítanou destruktivními konflikty. Integraci lze obnovit pouze obnovením konsistence zaužívaných a kodifikovaných nerovností. Buď se žité nerovnosti přizpůsobí kodifikovaným, nebo je kodifikovaný řád inovován. V druhém případě jde o proces, který Lockwood, opět spolu s Durkheimem, nazval reklasifikací. Stabilita společnosti je tím vyšší, čím jsou hodnoty, od nichž

se odvíjí statusový řád, „flexibilnější“ (mohli bychom říci universálnější)¹¹. Jinými slovy stabilita řádu je tím vyšší, čím snadněji lze s těmito hodnotami skloubit nejrůznější subkulturní normy, aniž by to vedlo k nesouladu kodifikovaných a zaužívaných vztahů¹².

Výklad teorie ponechává Lockwood ve výše nastíněné, tj. velmi obecné, rovině. Uvádí jen spekulativní paretoovsky (tedy vzdor návaznosti na Durkheima výrazně konfliktualisticky) laděný příklad trojtřídní společnosti tříd alfa (fakticky jde o elitu), beta plus (fakticky jde o kontra elitu) a beta minus (fakticky jde o paretové masy) [c.d.: 123–128]. Instruktivním příkladem reálné historické situace, kdy inkongruence statusu významné části společnosti vedla k deklasifikaci, jež si vynutila změnu řádu, je podle mého názoru zhroucení partikularismu feudální společnosti, jenž byl nahrazen universalismem moderní zastupitelské demokracie a tržní společnosti, kdy se kodifikované legitimní aspirace nadále neodvíjejí od rodinného původu, ale v politické sféře od občanství a od úspěchu v tržní směně v oblasti hospodářské¹³.

Rozšíření teorie inkongruence statusového a třídního řádu na nerovnosti obecně

Lockwood se ve své teorii zabýval pouze sociální stratifikací, tj. nerovnostmi, které Fraserová charakterizuje jako třídní a primárně ukotvené v ekonomické oblasti. Lze ji však rozšířit na nerovnosti obecně, tj. včetně

¹¹ Podobně Honneth spojuje míru rovnosti uznání (tedy spravedlnost jako předpoklad integrované společnosti) s mírou universalismu jeho zdrojů [Honneth 1995: 172–175].

¹² Podobně opět Honneth: „... zkoumání sociálních bojů předpokládá analýzu morálního konsensu, který v kontextu sociální spolupráce neoficiálně řídí přidělování práv a odpovědností dominantním a podřízeným“ [Honneth 1995: 167].

¹³ Považuji ovšem za nutné ještě jednou zdůraznit, že Lockwood žádný konkrétní příklad neuvádí. Ve světle mého příkladu přechodu od feudální společnosti ke společnosti tržní, připomíná Lockwoodova teorie Parsonsovo paradigma vývojové změny, zejména proces generalizace [Parsons 1971; 48–49]. Možná, že tomuto srovnání se chtěl Lockwood vyhnout.

nerovností, které jsou podle Fraserové primárně ukotvené ve sféře kulturní. Je totiž nasnadě, že vedle legitimních aspirací na materiální a mocenské zdroje jsou kodifikovány i další legitimní intersubjektívni vztahy. Z hlediska kongruence statusu lze potom posuzovat jakýkoliv typ nerovností a nespravedlnosti, bez ohledu na jejich kulturní či ekonomické ukotvení. Například donedávna (alespoň z historického hlediska) bylo kodifikovaným legitimním vztahem mezi mužem a ženou celoživotní monogamní soužití oficiálně stvrzené ve veřejné sféře, přičemž takto stvrzený svazek byl jen velmi obtížně zrušitelný. Muž a žena žijící ve volném svazku měli jiné postavení před zákonem i v mezilidských vztazích než oddaný pár. V důsledku celé řady příčin, pro jejichž rozbor zde není prostor, však vztahy mezi lidmi v této oblasti začaly „žít vlastním životem“. Stále méně lidí bylo ochotno se uvedeným předpisem řídit, což postupně vedlo ke kodifikaci sériové monogamie. Podobným prizmatem se lze dívat na umělé ukončení těhotenství, registrované partnerství osob stejného pohlaví, hnutí za dekriminální marihuany a na další kolektivní akce v rámci tzv. politiky deviantních (tj. těch, jejichž způsob života neodpovídá kodifikované normě). Nejrůznější hnutí za uznání „nových“ způsobů života a zneuznáváných předpokladů a schopností lze interpretovat jako snahu změnit reálné vztahy uznání tak, aby odpovídaly kodifikované rovnosti. Jinými slovy jde o to, dosáhnout, aby princip rovnosti před zákonem byl skutečně universální a nevztahoval se jen na vybrané (partikulární) vztahy.

Zdá se však, že na trhu práce lze pozorovat zcela opačnou tendenci, a to specifikaci (partikularizaci) universálního principu výkonu. Základní kodifikovanou normou je rovnost, nikoli však ve smyslu rovnosti z hlediska rozdělování a uznání (equality), ale ve smyslu rovného zacházení (equity). Zacházet s lidmi po všech stránkách stejně ovšem není možné a musí tak existovat nějaký legitimní princip zacházení. Tímto principem je v oblasti rozdělování výkon v profesní činnosti. Žádoucí výkon na trhu práce moderní společnosti, který zasluhuje uznání, a s ním spojené ma-

teriální ocenění, nejdříve předpokládal racionálního člověka¹⁴, tedy kulturní ideál moderní bílé euroamerické kultury. Princip výkonu moderní racionální společnosti byl od samého počátku primárně zakotven kulturně, v podmínkách kulturní homogenity (či spíše účinného symbolického násilí) do popředí však vystupovala jeho ukotvenost v hospodářské sféře rozdělování.

V žitých vztazích na trhu práce kapitalistické společnosti může dnes reálně aspirovat na úctu a s ní spojenou odměnu jen člověk zcela soběstačný, který myslí především na budoucnost a proto uspokojení svých potřeb (s výjimkou těch, které jsou uspokojitelné spotřebním zbožím) neustále odkládá. Ví, co je to sebekázeň a pracovní disciplína. Má minimálně středoškolské (raději však vysokoškolské) vzdělání, které v něm pěstuje flexibilitu z hlediska dovedností spočívajících především ve schopnosti řešit složité problémy (jejichž složitost však může být uměle vyvolávána) a účinně komunikovat s neznámými lidmi. Stále častěji to je člověk, který je schopen a ochoten být permanentně k dispozici tehdy a tam, kdy a kde ho zaměstnavatel potřebuje¹⁵. Kvalita mimopracovního života lidí v naší společnosti záleží na tom, jak se dokáží těmto požadavkům přizpůsobit. Takto interpretovaný (tj. specifikovaný universální) princip výkonu zcela zjevně stále více zvýhodňuje nejen bílé příslušníky euroamerické kultury vůči příslušníkům menšinových etnik (jiných kultur), ale též maskulinní životní projekt vůči feminnímu, a stále častěji a výrazněji příslušníky

¹⁴ „Racionální člověk je metodický a přesný, především v myšlení. Nezvyšuje hlas, jeho tón je pevný a stálý; to platí i o jeho citech právě tak jako o hlasu. Všechny problémy, které se dají od sebe oddělit, odděluje a zabývá se vždy jen jedním v dané chvíli. [...] Se stejnými případy zachází stejně a podřizuje je nestranným, stálým kritériím; jeho myšlení i chování je prosto rozmarností a libovůle. Metodicky zvyšuje svůj kapitál, jak poznávací, tak finanční. Své zisky raději kapitalizuje“ ... [Gellner 1999: 128].

¹⁵ Taková charakteristika je přehnaná, především v tom smyslu, že zatím ještě existují pracovní příležitosti i pro méně „dokonalé bytosti“. Rychle jich však ubývá, a to nejen absolutně, ale i relativně, například proto, že přichází stále více lidí z jiných kultur.

mladší střední generace před ostatními a také střední a vyšší vrstvy před nižšími, nemluvě o deklasovaných. Bez ohledu na kodifikovaný princip rovného zacházení bují v žitých vtazích principy, jež představují zneuznání kulturních a lidských předpokladů znevýhodněných kategorií osob uvedených výše.

Hypoteticky lze předpokládat, že důraz minulého století na rozdělování a opomíjení uznání, vedl k tomu, že v praktické rovině je problém sociálních nerovností převáděn na individuální patologii, na což poukazuje stále více sociologů a dalších odborníků (blíže viz například [Payne 2000]). Neutěšená životní situace lidí (rodin) potýkajících se sociálními problémy souvisí většinou s nezaměstnaností, která bývá v rovině sociální politiky implicitně a nezdělaně zcela otevřeně spojována s nízkou pracovní morálkou, ne-li chronickou leností, dysfunkčními hodnotovými preferencemi a asociálním jednáním (ochota být závislý na sociální politice, kriminalita, rozbité rodiny, nevázaný a nepoučený sexuální život ...). Často se poukazuje na to, že tito „deklasovaní“ se stýkají jen mezi sebou, tedy s lidmi se stejnými nedostatky, k nimž patří omezené aspirace, nedostatek návyku žít se na oficiálním trhu práce, negativní sociální dispozice projevující se v neschopnosti si navzájem pomáhat, což vše plyne z nedostatku „správných“ kulturních vzorů, jenž vede k jejich nepřizpůsobivosti¹⁶. Vedle sociálních dávek (přerozdělování) proto existují nejrůznější programy, jejichž cílem je motivovat tyto často chronicky nezaměstnané k hledání zaměstnání, pomoci jim zaměstnání nalézt a/nebo poskytnout uplatnitelnou kvalifikaci. S jistou nadsázkou lze říci, že nejdůležitější charakteristikou takto postižených je, že nevyhovují požadavkům trhu a je proto třeba je pro nároky trhu vytrénovat, aby dokázali podávat stále detailněji definovaný „výkon“ a zasloužili si uznání na trhu práce, tedy naučit je podávat výkony, které uznává trh.

¹⁶ Některé výzkumy dokonce naznačují, že se zvyšují počty dětí vyžadující speciální vzdělávání (např. [Powell 2006]).

Stručně řečeno, „nepřízpůsobiví“ mají vzdor pestrosti sociodemografického složení (vedle příslušníků marginalizovaných etnik, staří lidé, osamělé matky a lidé na počátku produktivního věku bez ohledu na etnický původ) základní společný nedostatek. Nejsou uplatnitelní na trhu práce a nemohou aspirovat ani na uznání, ani na zaslouženou odměnu. Jejich marginalizace často vedoucí k faktickému vyloučení ze společnosti, primárně plyne ze specifikace principu výkonu trhem. Na místo zvyšování flexibility hodnot, od nichž se odvíjí kodifikovaný řád, která je podle Lockwooda předpokladem integrity společnosti, jsme spíše svědky posilování rigidity definice výkonu, která integritu ohrožuje, jak tomu nasvědčují různé „nepokoje“, jejichž aktéry jsou především představitelé neúspěšných z řad mladých a etnických menšin.

Trh však není žádná „vyšší síla“, ale výsledek souběhu praktik velkého množství konkrétních lidí, které až ve svých důsledcích partikularizují (deformují) kodifikovaný universální princip uznání (výkon). Sociální vyloučení lze chápat jako výraz lockwoodovské inkongruence statusového a třídního řadu, protože jim jsou de facto upřena práva, na něž mohou legitimně aspirovat. Zaužívané vztahy uznání (zužování definice výkonu) neodpovídají kodifikovaným (rovnost v zacházení). Vyloučeným jsou de facto upřena práva, na něž mohou legitimně aspirovat, a to v následku spontánní v důsledku však účelové interpretace kodifikovaného řádu, jejímiž protagonisty jsou zvýhodnění, a která zvyšuje pravděpodobnost, že si své zvýhodnění dlouhodobě udrží. Interpretace kodifikovaného řádu představuje celkový výsledek nejrůznějších praktik těch, kdo se snaží si dlouhodobě (i pro své potomky) pojistit stávající postavení ve společnosti. Primárním výsledkem těchto praktik je minimalizace konkurence potenciálně ohrožující výhodné postavení těch, kdo je praktikují. Je třeba zdůraznit, že takto vymezené praktiky nejsou kolektivními racionálními strategiemi, ale souhrou individuálních nezřídka instinktivních reakcí na hrozbu konkurence (viz Bourdieu a Passeron [1964], Collins [1979],

Bourdieu [1979] nedávno podobně např. Sayer [2005]), které v celkovém výsledku manipulují kodifikovaným standardem uznání.

Lockwoodův pojem „statusová inkongruence“ (inkongruence statusového a třídního řádu) se vztahuje k situaci chronické a systematické diskrépance mezi kodifikovanými a zaužívanými nerovnostmi. Řád se hroutí v důsledku proměn sociálních vztahů, které plodí nerovnosti, které se vzdalují kodifikovanému řádu. Jádrem teorie lze zobecnit v podobě v zásadě velmi jednoduché teze: Podmínkou integrované společnosti je kompatibilita zaužívaných vztahů mezi lidmi (intersubjektivní vztahy v žitém světě) s kodifikovanými¹⁷. V duchu Lockwoodovské teze se zdá, že předpokladem posílení integrace současné západní společnosti, je dopřát uznání těm, jimž je odpíráno. Nemusí to však nutně znamenat reklasifikaci ve formě změny řádu, o níž hovoří Lockwood a kterou má implicitně na mysli Fraserová, když hovoří o nutnosti změn v oblasti instiutucionalizovaných kulturních vzorců. Stejně účinná by mohla být inovace interpretace principů uznání směrem k jejich větší flexibilitě, která ovšem předpokládá hledání cesty, jak klást překážky výše zmíněným praktikám. Obecně je už popsali mnozí. Za všechny zmiňme alespoň Bourdieu s Passeronem [1964] a Col-

¹⁷ Do praktické řeči politiky lze tuto tezi převést v podobě maximy: „Nedosáhneš účinného přerozdělování bez reálné změny uznání“. Příkladů podporujících tuto tezi lze najít mnoho. Jedním z nich může být dlouhodobě neúspěšná snaha západu „demokratizovat“ společnosti tradičního typu (Afghanistan, Irák). Jednou z příčin totiž může být fakt, že inherentní součástí západní demokracie je meritokratický statusový řád, který zřejmě nelze implementovat tam, kde reálné vztahy uznání odpovídají askripci. V duchu uvedené maximy postupovali také protagonisté „socialistická revoluce“ po roce 1948 u nás, když spolu s masivním přerozdělováním kodifikovali nový statusový řád, pro nějž byla typická zejména apoteóza manuální práce. Reálné vztahy však žily vlastním životem, takže koncem 80. let lze u nás hovořit o tak frapantní deklasifikaci (nesouladu kodifikovaných a zneužívaných nerovností), až byla reklasifikace nevyhnutelná. Problematicčnost současné politické scény lze z tohoto hlediska alespoň částečně přičíst pokračující formálnosti kodifikovaných nerovností. Manifestně (re)konstruueme kodifikovaný řád výkonu a rovných šancí, reálně však přetrvává zaužívaný řád z minulosti (jenž navíc nikdy nebyl kodifikován).

linse [1975] a z nedávné doby Tillyho [1998], jimž je společná rezignace na studium praktik (re)produkcí nerovnosti v rámci celé společnosti.

Bourdieu se, jak známo, zaměřil na konkrétní oblasti sociálních vztahů (tzv. polí); za inspirativní považují v dané souvislosti zejména jeho analýzu akademického pole [Bourdieu 1984]. U nás méně známý Tilly předkládá v práci „Odolné (durable) nerovnosti“ ucelenou teorii sociálních nerovností v rozdělování i uznání, jež vychází z kritiky individualistické analýzy nerovností (zaměřující se na charakteristiky individuů) i systémové (hledající příčiny ve struktuře společnosti). Rozhodující mechanismus produkující houževnaté nerovnosti nespocívá podle Tillyho přesvědčení ani v individuálních duševních pochodech či disponibilních zdrojích ani v sebezáchovné činnosti systémů, ale působí v oblasti kolektivní zkušenosti a sociální interakce. Představa sociálního žebříčku či pyramidy vždy odpovídala a doposud odpovídá jen organizacím. Žádná populace větší než lokální komunita nikdy nepředstavuje koherentní stratifikační systém ve smyslu kompaktní hierarchie. Hierarchie jsou na úrovni větších společenství nekonsistentní, zdánlivé vrstvy jsou velmi heterogenní a mobilita rozmazává hranice mezi nimi. Odolné nerovnosti v jeho pojetí vznikají více méně bezděčně jako vedlejší produkt (nezamýšlený důsledek) řešení problémů spojených s nutností koordinovat úsilí většího počtu lidí a jsou proto trvalou charakteristikou sociální organizace lidí. Ke zmírnění nerovností nemůže podle Tillyho vést ani úsilí o strukturální změnu společnosti jako celku, ani vyrovnávání šancí, které považuje jen za zdánlivé ovlivňování individuálních charakteristik znevýhodněných, a konečně ani výchova veřejnosti k toleranci a porozumění. K takovému cíli spíše povede, zaměříme-li se na organizační procesy v mezorovině, v reálných sociálních prostředích (organizacích), neboť zde se utváří podhoubí odolných nerovností čerpajících svoji sílu z nerovností existujících vně organizací, které zpětně upevňují. Dodejme, že právě zde je zřejmě třeba hledat konkrétní praktiky, jež stojí v pozadí stále užšího vymezení „trhem“ uznávaného výkonu.

Závěr

Lockwoodův předpoklad úplné kongruence statusového a třídního řádu je zjevně teoretický, podobně jako participativní parita Fraserové či posttradiciční společnost Honnethova. Odmítneme-li představu „konce dějin“, je třeba se smířit s tím, že problém integrace společnosti nemá „konečné řešení“. Kompatibilita kodifikovaných a zaužívaných nerovností je problém, který je třeba – v duchu Justiniánovy definice spravedlnosti¹⁸ – řešit neustále; jednou spíše jako problém rozdělování a jindy jako problém uznání. K naplnění obecného hesla Fraserové „žádné přerozdělování bez uznání a žádné uznání bez přerozdělování“ lze podle mého názoru nalézt více inspirací v Honnethově koncepci než v ryze formálním perspektivním dualismu Fraserové. Honnethova koncepce je podle mého názoru Lockwoodově tezi blíže, protože rozlišuje zavedené vztahy uznání a právní uznání (viz např. [Fraserová, Honneth 2004: 198–199]). Fraserová oproti tomu hovoří velmi obecně o kulturních vzorcích, přičemž kulturní sféra je v její koncepci v zásadě zbytkovou, vnitřně nediferencovanou kategorií, v níž jsou vedle sebe stavěny kodifikované a zaužívané interakční vzorce (viz např. [Fraserová, Honneth 2004: 53–54]). Nejlepší způsob, jak překonat zneuznání pak vidí v požadavku na institucionální změnu, jejímž cílem je „připravit o institucionalizovanou platnost kulturní hodnotové vzorce, které brání participační paritě neboli rovnoprávné účasti, a nahradit je vzorci, které takovou účast podporují“ [tamtéž], přičemž není jasné zda má na mysli pouze kodifikované vzorce či kodifikované i žité. Rozhodně je nerozlišuje.

Rozlišení kodifikovaného a žitého řádu podle mého názoru umožňuje porozumět tomu, jak se nerovnosti reprodukují v rámci individuálního usilování o materiální statky, ekonomickou jistotu v důsledku neformálního mikropolitického soupeření [Sayer 2005: 101–102], a to spíše jako vedlejší produkt běžné snahy individuí a skupin žít dle svých představ,

¹⁸ „Spravedlnost je stálá a neusávající vůle dát každému, co mu patří“. Justinián I. Veliký.

než jako výsledek vědomých strategií konkurenčního boje o konkrétní statek. Významnou roli v této souvislosti hrají scénáře a rutiny, které často ve svých důsledcích působí proti kodifikovanému řádu. Protagonisté tzv. kulturního obratu ve výzkumu sociálních nerovností zkoumají interakce mezi konkrétními lidmi v přirozeném kontextu a často zdůrazňují, podobně jako Fraserová, že odlišovat sociální stratifikaci od dalších podob sociální nerovnosti lze jen analyticky, nikoliv však v reálném životě. V této souvislosti pak řada z nich dospěla k závěru, že nerovnosti plynoucí z dělby práce, související s rasovou a etnickou příslušností a nerovné postavení mužů a žen ve společnosti jsou především *sociální* nerovnosti a že mechanismům jejich vzniku a reprodukce možná snáze porozumíme, budeme-li je jako takové zkoumat, tj. bez ohledu na konkrétní rozdíly stojící v jejich pozadí. Jejich zájem je zaměřen na jednání lidí, které je závislé na ideách, pocitech, praktikách a zvycích, které umožňují kooperativní či konkurenční jednání. V této rovině pak vidí spíše praktiky uznání než rozdělování, které jsou ukotveny především kulturně. Nejde však podle mého názoru o tendenci povyšovat uznání na vše vysvětlující princip, která hrozí tím, že problému rozdělování přestane být věnována zasloužená pozornost. Spíše jde o snahu lépe porozumět žitému řádu.

Jadwiga Šanderová vystudovala sociologii na Filosofické fakultě UK a v současné době je docentkou na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy a na Filosofické fakultě Univerzity Pardubice. Zabývá se teoriemi a výzkumem sociálních nerovností. Je autorkou knihy „Sociální stratifikace. Problém, vybrané teorie a výzkum“, publikuje především kratší stati v odborných časopisech a sbornících.

Literatura

- Abbott, A. 2001. *Chaos of Disciplines*. Chicago: University of Chicago Press.
- Allport, G. W. 2004. *O povaze předsudků*. Praha: Prostor.
- Anthias, F. 1998. „Rethinking social divisions:some notes towards a theoretical framework.“ *Sociological Review* 46: 506–535.
- Beck, U. 2004. *Riziková společnost. Na cestě k jiné moderně*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Bourdieu, P. 1979. *La Distinction, Critique sociale du jugement*. Paris: Les Editions de Minuit.
- Bourdieu, P. 1984. *Homo academicus*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Bourdieu, P. 1984. „Espace social et genese des ‘classes‘.“*Actes de la recherche en science sociales* (52 –53): 3–12.
- Bourdieu, P. (ed.). 1993. *La misère du monde*. Paris: Édition de Seuil.
- Bourdieu, P., Passeron, J.–C. 1964. *Les Héritiers. Les Étudiants et leurs études*. Paris: Minuit.
- Bottero, W., Irwin, S. 2003. „Locating difference: class, „race“, and gender, and the shaping of social inequalities.“ *The Sociological Review* 51 (4): 463–483.
- Cerulo, K. A. 1997. „Identity Construction: New Issues, New Directions.“ *Annual Review of Sociology* 23: 385–409.
- Collins, R. 1975. *The Conflict Sociology. Toward an Explanatory Science*. New York, San Francisco, London: Academic Press.
- Collins R. 1979. *The Credential Society. An Historical Sociology of Education and Stratification*. New York, San Francisco, London.
- Coole, D. 1996. „Is class a difference that makes a difference?“ *Radical Philosophy* 77: 17–25.
- Crompton, R., Devine, F., Sabate, M., Scott, J. (eds.) 2000. *Renewing class analysis*. Oxford: Blackwell.
- Dahrendorf, R. 1991. *Moderný sociálny konflikt. Esej o politike slobody*. Bratislava: Archa.
- Devine, F., Savage, M., Scott, J., Crompton, R. (eds.) 2004. *Rethinking Class. Culture, Identities and Lifestyles*. New York: Palgrave (Macmillan) .

- Devine, F., Savage, M.. 2005. „The Cultural Turn, Sociology and Class Analysis.“ In Devine, F. (eds). *Rethinking Class. Culture, Identities and Lifestyles*. New York: Palgrave (Macmillan) .
- Fay, B. 2002. *Současná filosofie sociálních věd*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Fischer, P. 1997. „O spravedlnosti.“ A. Bakešová, J.Velek (eds.). *Spor o spravedlnost*. Praha: Filosofia.
- Fraser, N. 1997. *Justice Interruptus. Critical Reflections on the „Postsocialist“ Conditions*. London: New York: Routledge.
- Fraser, N. 2000. „Rethinking Recognition“. *New Left Review*. 3 (May–June). Dostupné z <http://newleftreview.org/A228>. Navštíveno 9. 2. 2007.
- Fraserová, N., Honneth, A. 2004. *Přerozdělování nebo uznání?* Praha: Filosofia.
- Honneth, A. 1995. *The Struggle for Recognition. The Moral Grammar of Social Conflicts*. Cambridge: Polity Press.
- Honneth, A. 1996. *Sociální filosofie a postmoderní etika*. Praha: Filosofia.
- Gellner E. 1999. *Rozum a kultura*. Brno: CDK.
- Giddens, A. 1999. *Sociologie*. Praha: Argo.
- Jenkins, R. 2000. „Categorization: Identity, Social Process and Epistemology.“ *Current Sociology*, 48 (3): 7–25.
- Hall, J. R. (ed.). 1997. *Reworking Class*. New York: Cornell University Press.
- Hammersley, M. 1989. *The Dilemma of Qualitative Method. Herbert Blumer and the Chicago Tradition*. London: Routledge.
- Chaney, D. 1994. *The Cultural Turn*. London: Routledge.
- Lamont, M. 1994. *Money, Morals and Manners. The Culture of the French and the American Upper –Middle Class*. Chicago and London: The University Chicago Press.
- Lenski, G. 1966. *Power and Privilege*. New York/London: McGreow–Hill Book Company.
- Lockwood, D. 1992. *Solidarity and Schism. The Problem of Disorder in Durkheimian and Marxist Sociology*. Oxford: Clarendon Press.
- Pakulski, J., Waters M. 1996. *The Death of Class*. London: Sage.

- Parsons, T. 1971. *Společnosti. Vývojové a srovnávací hodnocení*. Praha: Svoboda.
- Payne, G. (ed.) 2000. *Social Divisions*. London: Palgrave (Macmillan).
- Powell, J. W. 2006. „Special education and the risk becoming mess educated.“ *European Societies* 8 (4): 577–600.
- Sayer, A. 2005. *The Moral Significance of Class*. Cambridge: University Press.
- Schwalbe, M., Schrock, D., Thompson, S., Wolkomir, M. 2000. „Generic Processes in the Reproduction of Inequality: An Interactionist Analysis.“ *Social Forces* 79 (2): 419–452.
- Sommers, M. R., Gibbon, G. D. 1998. „Reclaiming the Epistemological „Other“: Narrative and Social Constitution of Identity.“ In C. Calhoun (ed.), *Social Theory and the Politics of Identity*. Oxford and Massachusetts: Blackwell Publishers Ltd.
- Šanderová, J. 2007a. Praktiky nespravedlnosti uznání. Perspektivní dualismus a morální monismus z pohledu sociologa. *Pražské sociálně vědní studie*, Sociologická řada SOC - 011.
- Šanderová, J. 2007b. Teoretický rámec a první krok k zobecnění. (Společný jmenovatel zkoumaných nerovností). in J. Šanderová (ed.). *Sociální nerovnosti v kvalitativním výzkumu*. Sborník textů z konference. Praha: ISS FSV UK.
- Šanderová, J., Šmídová, O. 2006. Meze a možnosti interakcionistického výzkumu sociálních nerovností. *Pražské sociálně vědní studie*, Sociologická řada SOC -002.
- Tilly, C. 1988. *Durable Inequality*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.